

UDK: 366.546.2:368.021.1:368.025.61

Doc. dr sc. Vladimir M. Njegomir,

docent na Fakultetu za pravne i poslovne studije u Novom Sadu,

e-mail: njega@eunet.rs

UPRAVLJANJE RIZIKOM OD ODGOVORNOSTI ZA PROIZVODE I ULOGA OSIGURANJA

U razvijenim zemljama, osiguranja od odgovornosti, koja pripadaju grupaciji neživotnih osiguranja, igraju posebno značajnu ulogu. U domenu odgovornosti za proizvode, upravljanje rizikom i pojava osiguranja relativno je novijeg datuma. Razlog leži u činjenici da se dugo vremena postojanje ovog rizika zanemarivalo. Međutim, u razvijenim zemljama ovom riziku i zaštiti potrošača počinje da se posvećuje sve veća pažnja, najpre u SAD, a zatim u Evropi i Japanu. Uprkos nerazvijenosti ove vrste upravljanja rizikom i osiguranja u Srbiji, smatramo značajnim da ukažemo na trendove u ovoj oblasti u svetu, a posebno u Evropi. U radu su prikazane dve direktive Evropske unije koje se odnose na ovu oblast, raspoloživi oblici zaštite spram rizika od odgovornosti za proizvode i specifičnosti osiguravajućeg pokrića za ovaj rizik.

Ključne reči: *rizik od odgovornosti za proizvode, upravljanje rizikom, osiguranje.*

Uvod

U današnjem svetu, posebno u poslovanju, privredni subjekti izloženi su dejstvu brojnih rizika, pri čemu se kao osnovna konstanta pojavljuje neizvesnost. Neprestano se javljaju novi rizici, kao i stari rizici sa izmenjenim uticajem. Oni potiču iz ekonomskog, tehnološkog i sociološkog (što znači i političkog) okruženja, a sa aspekta osiguranja od odgovornosti, posebno su značajne pro-

mene u domenu regulative, kao i primeri sudske prakse.¹ Jedna od relativno novih vrsta rizika s kojima se suočavaju privredni subjekti u svom poslovanju jeste rizik od odgovornosti za proizvode.

Prema podacima kompanije „Swiss Re“² u vrste nedostataka na proizvodima spadaju greške u dizajnu, greške u proizvodnji, neadekvatno skladištenje i neadekvatne ili nejasne instrukcije za upotrebu proizvoda. Dakle, analiza aktivnosti proizvođača u kontekstu sigurnosti proizvoda i odgovornosti za neispravne proizvode uobičajeno razmatra tri aspekta, to jest vrste nedostataka na proizvodima: nedostatak u dizajnu, nedostatak u proizvodnji uključujući i nedostatke uslovljene pakovanjem proizvoda, te nedostatak u marketinškim aktivnostima.

Direktiva Evropske komisije o odgovornosti za proizvode

Zakonski propisi koji se tiču odgovornosti za proizvode u Evropskoj uniji determinisani su na dva nivoa. Ovi nivoi sastoje se od Direktive Evropske komisije o odgovornosti za defektne proizvode, koja podrazumeva striktnu odgovornost za proizvode i koju su zemlje članice u obavezi da implementiraju, a tu je i odgovornost nacionalnih zakonodavstava koja se odnosi na proizvode. Takođe, za odgovornost za proizvode u EU značajan je i relativno noviji akt – Direktiva Evropske komisije o opštoj sigurnosti za proizvode, usvojena 2001. godine.

Celokupna problematika oko odgovornosti za proizvode povezana je s neizvesnošću potencijalnog podizanja odštetnih zahteva oštećenih trećih lica kako u pogledu učestalosti tako i u pogledu veličine pojedinih odštetnih zahteva. Reč je o obliku odgovornosti koji može proizvoditi velik broj odštetnih zahteva po osnovu samo jednog uzroka. U tom pogledu, značaj Direktive je da se na harmoničan način, implementiranjem u nacionalna zakonodavstva zemalja članica Evropske unije, unesu jedinstvena pravila u vezi sa odgovornošću za proizvode, koja se pre svega odnose na sledeće: određenje proizvoda koji se mogu smatrati defektnim, vreme kada se rizik od odgovornosti za proizvode

¹ Spuhler, Jurg: Emerging risks: a challenge for liability underwriters, Swiss Reinsurance Company, Zurich, 2003, str. 26

² Diversity, modern aspects and new emphasis of liability covers, Swiss Re seminar, Belgrade, 16/17 May, 2001, slajd 10

ostvaruje, determinisanje štetnika i oštećenog, te samih vrsta šteta koje mogu nastati, kao i dokaza potrebnih da one postoje kako bi se mogla potvrditi odgovornost.

Prema članu 2 Direktive,³ pod proizvodom koji se može tretirati u smislu odgovornosti za proizvode podrazumevaju se sve pokretnosti, čak i one što su uključene u neke druge pokretnosti ili nekretnine, uz specifikovanje isključenja poljoprivrednih proizvoda i igara na sreću. Dakle, definicija proizvoda veoma je široka i jasno uključuje sve gotove proizvode, sirovine i komponente. Proizvod, prema Direktivi, ne mora biti namenjen potrošnji u klasičnom trgovačkom smislu reči. Definicija u proizvod uključuje i električnu energiju, kao i druge proizvode javnih službi kao što su voda i gas. Takođe, Direktivom je određeno da se ona ne primenjuje na sve proizvode i oštećenja nastala kao posledica nuklearnih nesreća koji su obuhvaćeni međunarodnom konvencijom prihvaćenom u zemljama članicama Evropske unije. Zakoni pojedinih zemalja članica kao što su Nemačka, Finska i Norveška eksplicitno isključuju povrede izazvane lekovima, pri čemu se u obzir uzima da su štete uzrokovane lekovima regulisane posebnim zakonima. Pokretne stvari koje su kao sastavni deo bile uključene u neku drugu pokretnost smatraju se, na osnovu Direktive, proizvodom. Iz člana 2 može se zaključiti da ukoliko taj deo ima nedostatak, proizvod u koji je taj deo ugrađen takođe je proizvod s nedostatkom. Za nedostatke bilo koje komponente sadržane u finalnom proizvodu Direktiva usmerava odgovornost direktno ka njegovom proizvođaču. Ukoliko oštećeni može identifikovati defektnu komponentu proizvoda i njegovog proizvođača, moguće je nadoknaditi i štetu na samom proizvodu (isključujući defektnu komponentu), i to potraživanjem komponente od proizvođača i uz njeno definisanje kao proizvoda. Budući da Direktiva određuje proizvod kao pokretnost, iako može biti uključena u nekretninu, zgrade kao takve odredbama Direktive nisu uključene u pojam proizvoda. Kada je reč o informativnim proizvodima, problemi proizlaze iz proizvoda koji prenose informacije kao što su knjige, zapisi, kasete, filmovi i računarski softveri. Držanje ili skladištenje ovih proizvoda ne bi trebalo da izazove poteškoće za njihove proizvođače, koji bi mogli biti odgovorni za štete koje bi mogle nastupiti padanjem ili nekim pomeranjem proizvoda, što, međutim, nije baš u izgledu. Mnogo verovatniji primer mogao bi biti neispravan računarski sistem,

³ Council directive of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products, (85/374/EEC), Official Journal of the European Communities, no. L 210, 7.8.1985

koji korisnike računara može dovesti u fizičku opasnost zračenjem ili davanjem netačnih informacija, kao što neispravan visinometar može izazvati avionsku nesreću.

Do poteškoća može doći i u situacijama kad jedan autor ili izdavač čije informacije nisu tačne uzrokuje štetu trećim licima. Po osnovu striktno odgovornosti, materijali kao što su nesigurne instrukcije za hemijske proizvode koji sadrže netačna upozorenja smatraju se nečim što je pokriveno definicijom proizvoda. Autor će se, prema definiciji, smatrati komponentom, odnosno proizvođačem komponente proizvoda, a izdavač proizvođačem finalnog proizvoda.

Nadalje, ljudska krv, „krvni proizvodi“, ljudsko tkivo i organi presađeni od donatora smatraju se proizvodom. Donator, prema Direktivi, može zadovoljavati definiciju „proizvođača sirovine“, pri čemu je, na primer, osoba koja je znala da je zaražena virusom side a donirala je krv zbog zarade – odgovorna. Kad je reč o uslugama, striktna odgovornost za nabavku neispravne usluge može nastupiti na poseban način. Ipak, postoji situacija prema članu 3, gde se dobavljač smatra saodgovornim za plasiranje proizvoda sa nedostatkom na tržište. Politika Direktive bila je da se ne pokrije odgovornost lica koja daju proizvode u najam, kao što su rentakar kompanije čija su vozila neispravna za upotrebu.

U pogledu određenja u kojim okolnostima se proizvod može smatrati neispravnim, postoje tri bitna faktora koja su specifikovana u Direktivi, a budući da je o njima već bilo reči, ovde ćemo ih samo navesti: prezentacija proizvoda, način upotrebe proizvoda koji se smisljeno može očekivati i vreme kada je proizvod stavljen u promet. Ključno je u ovom smislu određenje defektnosti proizvoda koje daje Direktiva i koje glasi: „Proizvod je neispravan kada ne pruža sigurnost koju osoba normalno očekuje, uzimajući u obzir sve okolnosti.“

Posebno određenje odnosi se na determinaciju lica koja mogu biti smatrana oštećenima, to jest lica koja mogu da podnesu tužbu po osnovu postojanja odgovornosti za proizvode. Direktiva se odnosi na bilo koju osobu i ne specifikuje da tužitelj mora biti potrošač, korisnik ili kupac proizvoda, ili da ima neki vlasnički interes u njemu. Na primer, ako pešaka povredi motorno vozilo sa nedostatkom, on, prema Direktivi, može ostvariti pravo da bude tužitelj. Međutim, povređeno lice koje je rukovalo određenim predmetom pre nego što je on stavljen u prodaju ne može podići odštetni zahtev sve dok se ne utvrdi da je u celokupnom lancu snabdevanja neko drugi taj proizvod stavio u prodaju.

Kad je reč o vrstama šteta koje su pokriveno, u članu 9 Direktive pod štetom se podrazumevaju dve vrste šteta:

1) šteta nastala smrću ili povredom tela ili zdravlja lica

2) oštećenje ili uništenje bilo kog dela imovine izuzev samog proizvoda sa nedostatkom, u iznosima ne nižim od 500 ECU po predmetu ukoliko su ispunjeni uslovi da je taj predmet a) uobičajeno namenjen samo za privatnu upotrebu ili potrošnju i b) upotrebljavan od strane povređenog lica samo za njegovu privatnu upotrebu ili potrošnju.

Dakle, akcenat je najpre na štetama uzrokovanim smrću ili povredom tela i zdravlja. Štete zbog smrti odnose se prvenstveno na posledičnu štetu i pogrebne troškove, čime se može argumentovati da sama smrt ili povrede tela nisu pokriveni. Štete uzrokovane povredom tela ili zdravlja mogu biti samo posledične. Direktiva ne određuje da štete moraju biti plaćene zbog pretrpljenih bolova i ostalih oblika nematerijalne štete, s obzirom na to da se za pretrpljene bolove i druge nematerijalne štete primenjuju zakoni zemalja članica EU. Svaka zemlja za sebe određuje kako se nadoknađuje šteta za pretrpljene bolove i patnju po osnovu odgovornosti zbog nepažnje i striktno odgovornosti. Direktivom je takođe predviđena materijalna šteta, odnosno šteta nastala usled oštećenja ili uništenja bilo koje imovine, ali ne u iznosima manjim od 500 ECU, pod uslovima da je korišćena za privatnu upotrebu ili potrošnju i da ju je upotrebljavalo povređeno lice samo za svoju privatnu upotrebu ili potrošnju. Namera Direktive je da prvenstveno zaštiti pojedince, pri čemu je pokrivena lična imovina pojedinaca, a ne poslovna imovina. Dakle, čisto ekonomski gubitak može se potraživati na temeljima ugovorne odgovornosti i odgovornosti po osnovu nepažnje, ali se šteta na samom proizvodu sa nedostatkom ne može nadoknaditi.

Ključna namera Direktive jeste da se oštećeni u slučaju korišćenja proizvoda sa nedostatkom namire, odnosno da ne ostanu neobeštećeni. Tako je članom 4 Direktive specificirano i šta oštećeni mora dokazati da bi mogao tužiti proizvođača po osnovu odgovornosti za proizvode za štetu nastalu usled defektnih proizvoda. Direktivom je određeno da oštećena osoba mora dokazati nastalu štetu, nedostatak na proizvodu, kao i uzročnu vezu između štete i nedostatka. U slučaju da je odgovorno više subjekata prema trećem oštećenom licu, oni su odgovorni solidarno. Time je oštećenom omogućeno da tuži bilo koga od odgovornih subjekata i da traži punu naknadu pretrpljene štete. Pri tom je oštećenom licu data mogućnost da po slobodnoj volji izabere od koje će strane odgovorne za nastalu štetu tražiti odštetu. Takođe, Direktivom su određene i situacije u kojima je šteta uzrokovana neispravnim proizvodom i nepažnjom povređenog. U ovim situacijama odgovornost proizvođača može da se umanj

ili je uopšte ne mora biti, a proizvođač mora dokazati da je postojala nepažnja povređenog lica.

Pristup problemima odgovornosti za proizvode s nedostatkom primenom načela striktno odgovornosti, kao što smo ukazali u prethodnim izlaganjima, bio je dominantan u sudskoj praksi koja se već dugi niz godina primenjuje u SAD. Direktivom o odgovornosti za proizvode 1985. godine ovo načelo uvođi se i u Evropi. Najveća teškoća pri tome – pri uvođenju striktno odgovornosti – bila je u postizanju ravnoteže između interesa potrošača s jedne strane i proizvođača s druge strane, uključujući i industriju i trgovinu. Iako je Direktiva dobila svoj konačan oblik, potpuna saglasnost nije mogla da se postigne po osnovu tri pitanja, koja su stoga ostavljena zemljama članicama da ih, po izboru, integrišu u svoja nacionalna zakonodavstva. Ta tri područja su 1) pitanje da li odgovornost može da se proširi na neobrađene poljoprivredne proizvode, 2) pitanje da li mora postojati odbrana što se tiče razvojnog rizika i 3) pitanje da li mora postojati limit od 70 miliona evra kao ukupna obaveza proizvođača za štetu, kao posledicu smrti ili telesne povrede, koja je uzrokovana istim proizvodom sa nedostatkom.

Tabela br. 1: Implementacija opcionih odredbi u Direktivi

	Datum od kojeg je implementirano zakonodavstvo stupilo na snagu	Neobrađeni poljoprivredni proizvodi i igre uključeni u definiciju proizvoda	„Development risk“	Limit ukupne odgovornosti najviše 70 mil. evra
Austrija	1. jul 1988.	isključeno	uključen	ne
Belgija	1. april 1991.	isključeno	uključen	ne
Danska	10. jun 1991.	isključeno	uključen	ne
Finska	1. septembar 1991.	isključeno	isključen	ne
Francuska	19. maj 1998.	uključen	uključen	ne
Nemačka	1. januar 1990.	isključeno	uključen	da
Grčka	30. jul 1988.	isključeno	uključen	da
Irska	16. decembar 1991.	-	uključen	ne
Italija	24. maj 1988.	-	uključen	ne
Luksemburg	2. maj 1991.	uključen	isključen	ne
Holandija	1. novembar 1990.	isključeno	uključen	ne
Norveška	1. januar 1989.	-	isključen	ne
Portugalija	11. novembar 1989.	-	uključen	da
Španija	Juli 1995.	-	uključen	da
Švedska	1. januar 1994.	uključen	uključen	ne
Švajcarska	1. januar 1994.	isključeno	-	ne
Velika Britanija	1. mart 1988.	isključeno	-	ne

Izvor: Hodges, Christopher J. S: *Product Liability Laws and Practice*, Sweet and Maxwell, London 1993, str.

Direktiva Evropske komisije o opštoj sigurnosti proizvoda

Direktivom Evropske komisije o opštoj sigurnosti proizvoda⁴ uspostavlja se okvir bazičnih principa sigurnosti proizvoda za bilo koji proizvod plasiran na tržištu Evropske unije. Direktivom se proizvođači obavezuju da na tržište plasiraju samo proizvode koji zadovoljavaju opšte uslove sigurnosti. Ova se obligacija odnosi na čitav životni vek proizvoda. To, pored ostalog, proizlazi iz činjenice da je Direktivom uspostavljena postprodajna obaveza proizvođača i distributera. Na osnovu Direktive, uspostavljena su nacionalna tela sa opunomoćenjem za sprovođenje usaglašavanja. Iako Direktiva ne sadrži odredbe o odgovornosti, ona je komplementarna i neraskidivo povezana s Direktivom Evropske komisije o odgovornosti za proizvode, kao i s nacionalnim zakonima zemalja članica koji se odnose na odgovornost za proizvode. Na primer, u slučaju da je proizvod koji je plasiran na tržište nesiguran prema odredbama ove direktive, takav se proizvod smatra defektnim u smislu Direktive o odgovornosti za proizvode, kao i nacionalnih zakona. Ova direktiva modernizovana je 2002. godine.⁵ Takođe, osim Direktive o opštoj sigurnosti proizvoda, postoje specifične direktive koje se odnose na sigurnost specifičnih proizvoda kao što su sigurnost hrane, motornih kosačica, igračaka, telekomunikacione opreme, motornih vozila, traktora, hidrauličnih kopača, aparata za domaćinstvo i kranova.

Direktiva se odnosi na sve proizvode namenjene potrošnji, nezavisno da li je reč o novim, upotrebljivanim ili prepravljanim proizvodima. Isključeni su samo proizvodna oprema, kapitalna dobra i drugi proizvodi, kao što je industrijska oprema, koji se koriste isključivo u kontekstu trgovine ili poslovanja, dakle imaju komercijalnu upotrebu. U određenje proizvođača u Evropskoj uniji ovom direktivom uključene su sve osobe koje svoje ime, trgovinsku marku ili drugu prepoznatljivu oznaku vezuju za proizvod, i osobe koje popravljaju proizvode. U slučajevima u kojima je proizvođač izvan Evropske unije, pod proizvođačem se podrazumevaju predstavnici proizvođača u Evropskoj uniji ili uvoznik proizvoda u EU. Ostali privredni subjekti u lancu snabdevanja smatraju se proizvođačima ako njihove aktivnosti mogu uticati na sigurnost karakteristika

⁴ Council Directive 92/59/EEC of 29 June 1992 on general product safety, Official Journal of the European Communities, L 228, 11/08/1992

⁵ Directive 2001/95/EC of the European Parliament and of the Council of 3 December 2001 on General Product Safety, Official Journal of the European Communities, L 11/4, 15. januar 2002.

proizvoda plasiranih na tržište, a ukoliko to nije slučaj, oni se smatraju distributerima.

Od proizvođača se zahteva da potrošače snabdeju relevantnim informacijama o proizvodu u toku njegove normalne upotrebe kako bi potrošači mogli da procene rizik upotrebe proizvoda. Kad rizici nisu neposredno očigledni, u slučajevima kao što je bazna priroda tečnosti za čišćenje, proizvođač je u obavezi da obezbedi adekvatna upozorenja. Proizvođač je takođe u obavezi da označi proizvod ili proizvodne pakete, testira slučajne uzorke proizvoda koji su plasirani na tržište, istraži odštetne zahteve i o svemu izveštava svoje distributere. Distributeri su u obavezi da asistiraju u monitoringu sigurnosti proizvoda plasiranih na tržište, pri čemu posebno moraju da obezbede da informacije stignu do potrošača.

Prema odredbama Direktive, zemlje članice Evropske unije u obavezi su da uspostave adekvatna državna tela za monitoring i primenu direktiva koje se odnose na sigurnost proizvoda, uključujući davanje autoriteta tako formiranim institucijama za uvođenje kazni u slučaju neuspešnog prilagođavanja odredbama direktiva. Ove institucije imaju snagu da potvrde sigurnost proizvoda pre nego što se oni pojave na tržištu, preko, na primer, organizovanih provera sigurnosti karakteristika proizvoda, ili uzimanjem primeraka proizvoda kako bi se proverila sigurnost. Takođe, ove institucije uspostavljaju uslove za plasiranje proizvoda na tržište aktivnostima kao što su obavezivanje proizvođača da uz proizvode prilože odgovarajuća upozorenja.

Konačno, Direktivom se uspostavlja komitet za hitne slučajeve koji se odnose na sigurnost proizvoda kako bi pomagao u slučaju ozbiljnog i neposrednog rizika proizvoda za zdravlje i sigurnost potrošača u više od jedne zemlje članice Evropske unije. U slučaju kada je više od jedne zemlje članice usvojilo mere za upravljanje rizikom, ili u slučaju da zemlje članice imaju različite stavove u pogledu načina upravljanja rizikom, ili u slučaju da se rizikom može upravljati samo u Evropskoj uniji, Komitet i Evropska komisija rade zajedno na formulisanju mera koje treba da se preduzmu. Kad god je to moguće, svim stranama, uključujući proizvođače proizvoda koji je u pitanju, data je mogućnost da dostave svoje stavove po pitanju načina upravljanja uočenim rizikom. Kad se mere formulišu i usvoje, one treba da budu implementirane u nacionalna zakonodavstva zemalja članica u manje od deset dana. Preduzete aktivnosti po osnovu ove odredbe Direktive ne utiču na potencijalnu odgovornost prema krivičnim zakonima zemalja članica, niti na pravo proizvođača da se pred nad-

ležnim sudovima brani.

Modifikovana verzija Direktive usvojena je 2001. godine, a primenjuje se od 15. januara 2004. godine.⁶ Ciljevi modifikovane Direktive su da obezbedi da proizvodi plasirani na tržište budu sigurni i da omogući ispravno funkcionisanje internog tržišta Evropske unije. Dodatna vrednost Direktive jeste definisanje zahteva sigurnosti za proizvode koji nisu predmet posebne legislative, kao i onih koji su predmet tzv. vertikalne legislative, zatim definisanje zahteva u pogledu upravljanja proizvođača i distributera sigurnošću proizvoda, definisanje opšte obaveznosti zemalja članica za potrebom nadgledanja tržišta u pogledu sigurnosti proizvoda kao i njihovog povezivanja, uspostavljanje RAPEX sistema – sistema za brzu uzbunu u slučaju ozbiljnih rizika. Kao i Direktiva čijom je modifikacijom nastala, Direktiva iz 2001. godine zahteva od proizvođača i distributera da samo sigurne proizvode plasiraju na tržište te da u slučaju opasnosti primenjuju adekvatne mere. Zahteva se takođe da zemlje članice EU primenjuju monitoring i sprovedu odredbe Direktive. Modifikacija je usvojena na osnovu sprovedenih studija kao i konsultacija sa zemljama članicama i ključnim akcionarima. Ključni stubovi na kojima se bazira su sledeći: prikupljanje podataka i istraživanje, obaveštavanje, regulativa i standardi i obaveznost primene. Istovremeno, ključni učesnici su vlade zemalja članica, privredni subjekti i asocijacije potrošača. Modifikovana direktiva uvodi obavezu povlačenja proizvoda sa tržišta i od potrošača, obavezu obaveštavanja, obavezu postojanja traga proizvoda i obavezu saradnje. Posebno značajno sredstvo za unapređenje sigurnosti potrošača u zemljama članicama Evropske unije jeste uvođenje RAPEX sistema (prikazanog na slici). Njegovim korišćenjem omogućava se povezivanje na nivou Evropske unije kao i pojednostavljena procedura obaveštavanja.

⁶ Directive 2001/95/EC of the European Parliament and of the Council of 3 December 2001 on General Product Safety, Official Journal of the European Communities, L 11/4, 15. 1. 2002

Slika 1: RAPEX

Izvor: European Commission - http://ec.europa.eu/consumers/safety/rapex/index_en.h

Oblici zaštite spram rizika od odgovornosti za neispravne proizvode

Upravljanje rizikom od odgovornosti za proizvode predstavlja upravljanje rizicima koji proizlaze iz proizvoda, pri čemu se ne misli samo na upravljanje rizicima prenesenim na osiguranje, već i na one po osnovu neispravnih proizvoda koji ostaju proizvođačima, odnosno koje proizvođači zadržavaju u sopstvenom samoprudžaju, odnosno na rizike u vezi sa proizvodima koji ne moraju ispuniti uslove osigurljivosti. Cilj upravljanja rizikom od odgovornosti za proizvode jeste kontrola rizika od odgovornosti koji neizbežno proizlazi iz odgovornosti po osnovu proizvedenih i prodatih proizvoda na tržištu. Upravljanje rizikom, generalno posmatrano, ali i u slučaju rizika od odgovornosti za proizvode, obuhvata aktivnosti identifikacije rizika, redukcije rizika, zadržavanje rizika i prenos, to jest transfer rizika iznad mogućnosti sopstvenog samoprudžaja. Naime, kompanije u procesu upravljanja rizikom moraju učiniti adekvatne napore u utvrđivanju rizika s kojima su u svom poslovanju, odnosno u vezi sa odgovornošću za proizvode suočene, zatim da preduzmu sve raspoložive mere i primene sredstva kako bi identifikovane rizike redukovali, a zatim da donesu

odluku da li i u kojoj meri da zadrže identifikovane rizike ili ih transferišu, najčešće pribavljanjem odgovarajućeg osiguravajućeg pokrivača.

Proces upravljanja rizikom od odgovornosti za proizvode mora da identifikuje i precizira tri vrste potencijalnih obaveza koje mogu nastati usled pojave defektnosti na proizvodima isporučenim na tržište:

- obaveze iz izvanugovorne odgovornosti ili na osnovu zakona o zaštiti potrošača za proizvode koji uzrokuju povrede tela ili zdravlja, ili oštećenje stvari trećih lica
- obaveze iz ugovorne odgovornosti za proizvode koji uzrokuju fizički ili ekonomski gubitak kao posledicu neispravnosti proizvoda čija je ispravnost garantovana kupoprodajnim ugovorom
- obaveze iz odgovornosti po osnovu kršenja propisa o opštoj sigurnosti za proizvode za koje su predviđene i kaznene mere ukoliko nisu u skladu sa odredbama predviđenim propisima.

U procesu upravljanja rizikom od odgovornosti za neispravne proizvode identifikacija rizika nadovezuje se sa testom predvidivosti opasnosti ili nastanka štetnog događaja iz mogućeg neispravnog proizvoda. Za rukovodstvo svakog proizvođača bitno je da osigura procese i procedure koje će predvideti opasnost iz proizvoda i analizirati verovatnost i ozbiljnost te opasnosti. Identifikacija rizika predstavlja stalnu obavezu proizvođača, ali je takođe imperativ za proizvođača da bude rigorozan na svakom stepenu razvoja proizvoda. Ukoliko proizvod u većoj meri odstupa od predviđenog koncepta do konačne upotrebe od strane kupca, utoliko mogu nastati veći troškovi popravki na proizvodu i toliko manje šansi da se izbegnu štetne posledice zbog nastalog nedostatka. Tehnike analize izloženosti rizicima, odnosno opasnostima, uključujući tehniku mogućih neispravnosti, brainstorming tehnike, od ključne su važnosti za smanjenje rizika od odgovornosti za neispravne proizvode. Najefikasniji način za smanjenje rizika od odgovornosti za neispravne proizvode jeste da se postigne konstanta u poboljšanju i servisu proizvoda iako i najveći naponi na tom polju obično nisu dovoljni, i rukovodstvo proizvođača mora biti svesno te činjenice. Mada vrlo povezani, upravljanje kvalitetom i upravljanje proizvodom dva su različita polja delovanja. Naime, izrazita dostignuća u kvalitetu proizvoda ne daju garanciju da proizvođač neće staviti u distribuciju neispravan proizvod. Mnoge kompanije razočarane su rezultatima svojih napora u postizanju kvaliteta proizvoda. Takva razočaranja mogu rezultirati iz brojnih uzroka, ali nedostatak u njihovom razmišljanju neće biti među njima. Smanjenje rizika je ipak manje

značajan cilj kompanija nego kvalitet proizvoda jer ne zahteva transformaciju tradicionalnog pristupa upravljanju.

Iako veoma važno, upravljanje rizikom sprovedeno interno u kompanijama nije dovoljno. Može se smatrati da je sprovođenje efikasnog sistema kontrole kvaliteta dovoljno kako bi se izbegle žalbe potrošača u pogledu nedostataka na proizvodima po osnovu postojanja odgovornosti za proizvode. Međutim, u realnosti to nije dovoljno. Na većini tržišta, proizvođači i distributeri mogu zapasti u situacije odgovornosti za proizvode po osnovu striktno odgovornosti kada njihovi proizvodi uzrokuju štete po javnost u celosti. Striktne odgovornosti podrazumeva da odgovornost proizvođača za proizvode postoji bez postojanja krivice. Proizvođači mogu biti odgovorni bez postojanja nemarnosti u poslovanju, to jest u proizvodnji proizvoda. Procene su da se greške u proizvodnji javljaju kao uzrok samo u pet odsto slučajeva u SAD. Većina slučajeva podrazumeva greške u dizajnu, a neadekvatna uputstva ili upozorenja uzrok su oko 35 odsto sudskih sporova pokrenutih po osnovu odgovornosti za proizvode. U odgovornosti za proizvode ne postoji diskriminacija, prosečan sudski spor u SAD vezan za odgovornost za proizvode obično produkuje troškove u visini od pet miliona dolara za odbranu, poravnanje ili presudu. Slična je situacija u drugim zemljama kao što su Australija, Velika Britanija i ostale zemlje zapadne Evrope. Sudski procesi pokrenuti po osnovu postojanja odgovornosti za proizvode mogu negativno uticati na sve vrste industrije i sve proizvođače, bez obzira na to da li je reč o proizvodima namenjenim finalnoj potrošnji, ili pak o proizvodima za dalju proizvodnju, odnosno poluproizvodima ili komponentama. Dakle, nezavisno od toga da li kompanije tržište snabdevaju komponentama, opremom ili finalnim proizvodima, ili su uključene u procese uvoza i izvoza, ili istupaju kao prodajni agenti, one se mogu smatrati štetnicima u parnicama pokrenutim iz osnova odgovornosti za proizvode. Zbog toga je u novije vreme ispoljena veća tražnja za osiguravajućim pokrićem odgovornosti za proizvode, o čemu će više reči biti u narednom poglavlju, a u nastavku ćemo ukazati šta odgovorni mogu i koje aktivnosti preduzimaju radi interne kontrole ovog rizika.

Osiguranje od odgovornosti za proizvode

Opšta karakteristika tržišta osiguranja jeste oslanjanje na sposobnost anticipiranja evolucije i promena, kao i prilagođavanje usluga osiguravajućeg

pokrića ovim promenama. Ova osobina delatnosti osiguranja posebno je izražena u postojećem turbulentnom ekonomskom i finansijskom okruženju, u kome možda više nego ikad do izražaja dolazi potreba fokusiranja osiguravajućih i reosiguravajućih društava na njihov ključni posao, a to je procena rizika i upravljanje rizikom. Ovo implicira da osiguravajuća i reosiguravajuća društva moraju identifikovati i, možda još važnije, anticipirati rizike u svim njihovim dimenzijama, bilo da je reč o aktuarskim ili tehničkim komponentama koje su dobro poznate, ili o drugim komponentama kao što su socijalni faktori, koji su znatno teži za identifikovanje. S naučno-tehnološkim razvojem koji unapređuje način života ljudi, stalno nastaju novi rizici kao druga strana medalje ljudskog napretka, čemu se osiguravajuća društva kontinuirano prilagođavaju. U kontekstu tih prilagođavanja čovekovom životu i delovanju nastaje i osiguranje od odgovornosti prema trećim licima za proizvode, odnosno defektnost u proizvodima.

Ranih sedamdesetih godina dvadesetog veka osiguravači u SAD počeli su da uviđaju da se kod njihovih potencijalnih osiguranika, u ovom slučaju privrednih subjekata, javljaju nove vrste šteta kao što su kompenzacije povezane sa bolestima izazvanim azbestom. Kasnije počinju da se pojavljuju odštetni zahtevi povezani sa zagađenim ili kontaminiranim proizvodima. Danas, okvirni troškovi za ovakve opasnosti kreću se u razmerama od nekoliko desetina milijardi dolara. Ovakva situacija, kao i ukazani trendovi u pogledu sve češćeg ispoljavanja sve većih odštetnih zahteva po osnovu postojanja odgovornosti za neispravne proizvode, ukazuju na potrebu analize rizika neispravnih proizvoda i njihovog povlačenja s tržišta. Suočavanje s nepoznatim, ali veoma realnim rizicima jedan je od najvećih izazova s kojima se osiguravajuća društva današnjice susreću kako tehnološke i sociološke promene sve više uzimaju maha. Veoma je važno u ovom kontekstu naglasiti da nijedna lista identifikovanih i analiziranih rizika ne može da se shvati kao konačna upravo zbog činjenice da je čovekov život i poslovanje u današnjim uslovima toliko kompleksno da je gotovo nemoguće detektovati sve rizike koji bi se potencijalno mogli uključiti u osiguranje. Jedan od karakterističnih primera jesu tragični događaji od 11. septembra 2001. godine u SAD, kada su izvedeni teroristički napadi na tlu SAD koje nisu predvidela ne samo osiguravajuća društva već ni obaveštajne službe i vojna vlast, koje su takav događaj na teritoriji SAD smatrale potpuno neizvodljivim i nemogućim.

Sudski sporovi po osnovu odgovornosti za proizvode u kontinuiranom

su porastu poslednjih godina, pri čemu opasnost za finansijsku stabilnost, pa i finansijsku stabilnost čitavih industrija beleži kontinuirani trend porasta. Takođe, mnoge kompanije koje ranije nisu bile izložene opasnosti od odštetnih zahteva po osnovu odgovornosti za proizvode sve su izloženije dejstvu ovog rizika. S velikim učešćem u sporovima pokrenutim po osnovu odgovornosti proizvođača i brojnim pokrićima čiji ishodi zavise od izbora foruma i izbora po osnovu zakona, imperativ za osiguravajuća društva predstavlja razvijanje njihove sposobnosti da brzo reaguju i prepoznaju takva kretanja, te da se na adekvatan način zaštite, to jest da zaštite svoja prava.

Treba ukazati na činjenicu da je usvajanje jasnih zakona u pogledu zaštite potrošača i sigurnosti proizvoda koji se plasiraju na tržište dalo zakonsku podlogu za usvajanje posebnih uslova za osiguranje od odgovornosti za proizvode s nedostatkom, a izazvalo je ogromnu potražnju za ovom vrstom osiguranja. Jedan od tipičnih primera jeste uvođenje Direktive o opštoj sigurnosti proizvoda i pratećeg sistema obaveštavanja – RAPEX, što je doprinelo većoj transparentnosti slučajeva neispravnih proizvoda, ali i izazvalo veći broj prijava neodgovarajućih proizvoda. Na primer, u Velikoj Britaniji je u toku 2006. godine zabeleženo povećanje broja prijavljenih slučajeva za oko 50 odsto samo u poređenju sa 2005. godinom.

Danas, kada se gotovo sve pokretnosti smatraju proizvodom, počev od primarnih poljoprivrednih proizvoda, struje, vode za piće, usluga, servisa, sve čega se dotakla ljudska ruka, odnosno sve ono što je prošlo određeni stepen obrade, osiguranje od odgovornosti za neispravne proizvode ima potencijal da postane glavno sredstvo zaštite proizvođača i drugih učesnika u lancima snabdevanja od odgovornosti za potencijalne štete izazvane upotrebom i distribucijom proizvoda. Velika neizvesnost u pogledu moguće visine štete, njihove učestalosti, odnosno verovatnoće nastanka, kao i vremena njihovog nastanka, vodi i osiguranike i osiguravače do potreba da se zaštite od nepredviđenih scenarija nastanka štetnih događaja koji mogu napraviti nesagledive negativne posledice, kako proizvođačima i distributerima tako i osiguravajućim društvima koja pružaju osiguravajuće pokriće za rizik od odgovornosti za proizvode.

Privredni subjekti koji se bave proizvodima, bilo da ih prave ili njima trguju, moraju voditi računa o minimizaciji rizika od odgovornosti za proizvode koji mogu da se ostvare. Jedan od načina jeste preduzimanje neophodnih mera u domenu dizajna, proizvodnje i marketinga kako bi proizvodi isporučeni tržištu bili sigurniji i kvalitetniji. Međutim, bez obzira na stepen preduzetih

mera, uvek postoji opasnost da se štete korisniku proizvoda ipak dese, što će posledično dovesti do pokretanja odštetnih zahteva prema privrednim subjektima koji učestvuju u lancima snabdevanja. Upravo iz tog razloga, pribavljanje odgovarajućeg osiguravajućeg pokrića predstavlja integralni deo upravljanja rizikom od odgovornosti za proizvode privrednih subjekata, sve u kontekstu njihove adekvatne pripremljenosti na odštetne zahteve. Kao što je ukazano u prethodnim izlaganjima, tražnja za ovom vrstom osiguravajuće zaštite kontinuirano je rasla, a posebno je izražena poslednjih godina, pri čemu su sve učestaliji odštetni zahtevi doprineli i povišenju cene, to jest premije osiguranja za ovaj oblik osiguravajuće zaštite. Rast cena pribavljanja ovog osiguravajućeg pokrića posebno ima uticaja na mala i srednja preduzeća kojima ostvarenje rizika od odgovornosti za proizvode često može ugroziti i sam opstanak.

Obavljanje poslovanja u savremenim uslovima bez posedovanja odgovarajućeg dodatnog pokrića, na preduzete interne mere za minimizaciju defektnosti u proizvodnji, dizajnu i marketingu, za rizik od odgovornosti za proizvode veoma je opasno. Privrednim subjektima na raspolaganju stoje brojne opcije kao što su samoosiguranje, koje se uglavnom primenjuje u SAD, udruživanje rizika između trgovinskih asocijacija, inkorporacijom poslovne firme, saosiguranjem. I konačno, najvažniji oblik jeste pribavljanje dovoljno obuhvatnog osiguravajućeg pokrića.

Odgovornost koju proizvođači različitih vrsta robe snose prema svojim kupcima, to jest potrošačima za štete kod lica i imovinske štete nastale usled nedostataka i manjkavosti njihovih proizvoda može se pokriti različitim oblicima odgovarajućeg osiguranja. Osiguranje od odgovornosti za proizvode može da se javi kao samostalna vrsta osiguranja ili kao integrisana u uslove osiguranja polisa drugih vrsta osiguranja, ali u svakom slučaju predstavlja oblik osiguranja od odgovornosti koji proizvođačima, dobavljačima i serviserima najrazličitijih dobara pruža osiguravajuće pokriće za štete nanete trećim licima, u prvom redu potrošačima i korisnicima njihove isporučene ili popravljene robe. Ova vrsta osiguranja po svom je karakteru dobrovoljna, ali postoje zemlje u kojima je zakonski regulisana obaveznost zaključivanja ovog oblika osiguravajuće zaštite. Naime, u Evropi i SAD, osiguravajuće pokriće za rizik od odgovornosti za proizvode uobičajeno je integrisano u opšte uslove osiguranja sveobuhvatnog osiguravajućeg pokrića od opšte odgovornosti, odnosno odgovornosti iz delatnosti. Odredbe koje se odnose na odgovornost za proizvode posebno su uključene u okviru tzv. specijalnih odredbi ili, jednostavno, definisane u okviru

posebnih članova, ili se nude kao dopunska pokrića uz dopunsko ugovaranje. U Velikoj Britaniji, na primer, osiguranje od odgovornosti za proizvode gotovo se u celosti nudi zajedno sa osiguranjem od opšte odgovornosti, posebno kada je reč o malim i srednjim preduzećima, mada postoje i samostalne polise osiguranja od odgovornosti za proizvode. Takođe, obe vrste osiguranja nude se ili kao posebno pokriće ili se mogu pribaviti kao deo osiguravajućih paketa koji uključuju i druga komercijalna osiguranja kao što su osiguranje građevinskih objekata, novca i osiguranje od prekida poslovanja. Ovi paketi komercijalnih osiguranja u obliku jedinstvene polise uobičajeno su prilagođeni tako da svojim uslovima najviše odgovaraju malim i srednjim preduzećima ili onim vrstama privrednih aktivnosti koje karakteriše manja izloženost opasnostima. Konkretno, na osnovu uslova osiguranja osiguravajuće grupacije AXA,⁷ postoji jedinstvena polisa kojom su obuhvaćeni opšta odgovornost, odnosno zakonska odgovornost i povezani troškovi za povrede, oštećenja materijalne imovine, smetnju ili pogrešno hapšenje i odgovornost za proizvode, odnosno zakonska odgovornost i povezani troškovi u pogledu povreda osoba ili gubitka, ili oštećenja materijalnih dobara izazvanih isporučenim proizvodima.

S druge strane u Italiji, Nemačkoj i u određenoj meri u Poljskoj osiguranje od odgovornosti za proizvode uglavnom se nudi od strane osiguravajućih društava kao separatno osiguravajuće pokriće, a standardne polise osiguranja od odgovornosti koje se upotrebljavaju u ovim zemljama, uključujući i Veliku Britaniju, sa unapred ukazanim izuzetkom ponude za mala i srednja preduzeća, u velikoj se meri razlikuju od onih koje se koriste kao sveobuhvatna pokrića za osiguranje od opšte odgovornosti.

Uobičajeno se slični limiti osiguravajućeg pokrića primenjuju i za sveobuhvatno osiguravajuće pokriće opšte odgovornosti i za pokriće odgovornosti za proizvode, ali u nekim zemljama postojanje posebnih limita takođe je uobičajeno, kao što je slučaj u SAD, Francuskoj, Nemačkoj, Velikoj Britaniji i Španiji. Iako se saosiguranje kao oblik zaštite spram rizika od odgovornosti za proizvode putem osiguravajućeg pokrića obezbeđenog od nekoliko osiguravača retko primenjuje, odnosno od razvijenih zemalja Evrope i SAD jedino se primenjuje u Francuskoj, ali sa kontinuiranim trendom opadanja, za obezbeđenje od ovog rizika malih i srednjih preduzeća takvi su aranžmani češće povezani s velikim industrijskim kompanijama. U gotovo svim industrijalizovanim zemljama, po-

⁷ AXA Group - http://www.axa-insurance.co.uk/businessinsurance/docs/Public_and_Product_Liability_Summary_of_Cover.pdf

sebeno u Evropi i SAD, za velike industrijske korporacije gotovo se po pravilu primenjuje osiguranje od odgovornosti sa tzv. kišobranskim pokrićem kojim je obuhvaćena i odgovornost za proizvode.

U svetu su razvijene brojne polise osiguranja kojima se pokriva odgovornost za proizvode i koje su u manjoj ili većoj meri standardizovane u pogledu osiguravajućeg pokrića za ovaj rizik. Za sve polise karakteristično je razdvajanje poslovnog, odnosno trgovinskog rizika od rizika slučajnosti, odnosno rizika od ostvarenja nesrećnog slučaja koji nastaje slučajno i nenamerno. Međutim, isključenje poslovnog rizika, čije ostvarenje ne mora da zavisi od osiguranikove volje, u određenim primerima osiguranja od odgovornosti za proizvode javlja se kao delikatno pitanje. U pogledu isključenja ugovorne odgovornosti, kao i čisto ekonomske štete, ne postoje nikakve dileme, a štete nastale na samom proizvodu, po osnovu čijeg korišćenja oštećeni pokreću odštetne zahteve, eksplicitno su isključene iz osiguravajućih pokrića. Takođe, isključeni su i troškovi koje proizvođač može imati u slučaju potrebe opoziva odnosno povlačenja proizvoda sa tržišta. Isključenja u pogledu dizajna dugo vremena bila su razmatrana kako u SAD tako i u Evropi, čak su prvim oblicima polisa rizici od odgovornosti za neispravne proizvode usled grešaka u dizajnu bili isključivani iz polisa osiguranja. Međutim, današnja situacija je drugačija, a greške u dizajnu predstavljaju tipičan element proizvodnih rizika inherentnih proizvodnji proizvoda i imaju isti tretman kao i slučajne greške radnika ili mašina u procesu proizvodnje. Samo u slučaju da proizvođač namerno izabere proizvodni dizajn koji nije standardnog kvaliteta, isključenje grešaka u dizajnu trebalo bi da bude predmet razmatranja.

Razlikovanje grešaka menadžmenta od grešaka učinjenih u proizvodnji ne čini se praktično izvodljivim. Naime, odgovornost za proizvode ne predstavlja samo vrstu greške nego stvarno pojavljivanje štete na imovini ili fizičkom integritetu trećih lica kao korisnika proizvoda. Reč je o riziku da će proizvod naneti određene štete korisniku, riziku koji nosi snabdevač, odnosno prevashodno proizvođač proizvoda, dok je na osiguravaču da odredi adekvatne metode kako da taj rizik distribuira članovima institucionalizovane zajednice rizika, pri čemu pravi problem za osiguravača predstavlja utvrđivanje načina kako da se ovi rizici drže u okviru izračunljivih limita. Imajući u vidu ovu činjenicu, osiguravači uključuju u ugovorne odredbe i druga ograničenja pokrića, imajući tu u vidu specifikovanje vremenskih perioda (tzv. agregatnih limita), odnosno maksimizaciju ukupnog iznosa koji će iz osiguravajućeg pokrića biti isplaćen

u slučaju nastanka štetnog događaja. Takođe, u određenim slučajevima, kao što su, na primer, farmaceutski proizvodi, uvodi se klauzula kojom se svi štetni događaji nastali usled defektnog proizvoda smatraju faktički jednim pojavljivanjem, odnosno jednim ostvarenjem rizika.⁸ Posebno pitanje, o kome će biti nešto više reči, predstavlja teritorijalni aspekt osiguravajućeg pokrića kojim je određena i primenljivost zakona.

Za neke proizvode može proći dosta vremena od distribucije do povrede korisnika proizvoda, zbog čega se pokreće odštetni zahtev. Uobičajena je praksa da polisa osiguranja daje pokriće za vreme trajanja polise osiguranja, bez obzira na to kada je šteta nastala, pa i onda ako su proizvodi bili distribuirani ili proizvedeni pre nego što je polisa stupila na snagu. Ako do saznanja o šteti dođe nakon isteka polise osiguranja, ona ne daje pokriće bez obzira na to da li se štetni događaj dogodio u okviru trajanja, odnosno važenja polise osiguranja. Reč je o polisama osiguranja koje se baziraju na tzv. „claims made“ osnovi, to jest na načelu prijave šteta, koja se primenjuje za štete prijavljene za vreme važenja polise osiguranja, nezavisno od toga kada je povreda ili oštećenje nastalo. Ova klauzula oslobađa osiguravajuće društvo od kasnijih šteta nakon isteka osiguranja i omogućuje efikasniju kontrolu šteta.

U procesu zaključivanja osiguranja obe ugovorne strane – osiguranik i osiguravajuće društvo – naročitu pažnju moraju posvetiti pitanju isključenja iz osiguranja. Ako se u vidu ima činjenica da je ugovorom o osiguranju od odgovornosti za proizvode obuhvaćena javna odgovornost, jasno je da ovim ugovorima nije pokrivena ugovorna odgovornost proizvođača proizvoda prema kupcima, odnosno korisnicima proizvoda, već isključivo izvanugovorna odgovornost koja svoj izvor nalazi u nepažnji, propuštanju, smetnji i striktnoj odgovornosti. Potpuno je nerazumno očekivati da osiguravajuće društvo polisom osiguranja od odgovornosti za proizvode obuhvata ugovornu odgovornost proizvođača proizvoda u delu šteta na samom proizvodu, pa i troškove popravke ili zamene, jer je reč o štetama koje spadaju u područje trgovačkog rizika ili garancije proizvođača, što, opet, može biti predmet garancijskog osiguranja. Pomenuto isključenje obično je posebno navedeno u obliku klauzule u ugovoru o osiguranju, odnosno polisi osiguranja ili uslovima osiguranja. Direktiva Evropske unije koja se odnosi na odgovornost za proizvode prvenstveno ukazuje na striktnu, objektivnu odgovornost proizvođača proizvoda koja je vidljiva

⁸ Tebbens, Harry Duintjer: *International Product Liability*, BRILL, T.M.C. Asser Institute, The Hague, Netherlands, 1980, str. 132

u obliku grešaka u dizajnu, proizvodnji i marketingu. Osiguravajuće pokriće za povrede radnika zaposlenih kod privrednog subjekta koji zaključuje osiguranje od odgovornosti za proizvode neće postojati; naime, povrede radnika predstavljaju predmet osiguranja od odgovornosti poslodavca. Odgovornost osiguranika po osnovu postojanja raznih ugovora, osim ako ta odgovornost ne proizlazi iz ugovornog odnosa nije obuhvaćena osiguranjem od odgovornosti za proizvode. Naime, osiguranik može stupiti u ugovorni odnos i na taj način povećati svoju odgovornost. To predstavlja značajnije povećanje i nepoznanicu kao rizik za osiguravajuća društva, i ako osiguranik ulazi u ovakve ugovore, to osiguravajuće društvo može izložiti rizicima koje nije uzelo u razmatranju prilikom preuzimanja pokrića rizika od odgovornosti za proizvode. S druge strane, odgovornost koja proizlazi iz zakonskih odredbi ne može se isključiti iz osiguravajućeg pokrića.

Osiguranjem od odgovornosti za proizvode isključena je i odgovornost za gubitak, oštećenje ili zamenu stvari osiguranika. Naime, s obzirom na to da je predmet osiguranja od odgovornosti za proizvode zaštita osiguranika od šteta prema trećim licima, štete na stvarima osiguranika nisu pokrivena osiguranjem. Reč je o štetama koje pripadaju području poslovnog rizika ili području garancije za proizvode. Tipična klauzula ovog isključenja glasi da nije pokrivena odgovornost osiguranika koja proizlazi iz samog proizvoda, čiji je uzrok u njemu samome ili su to troškovi popravke istog od strane osiguranika ili troškovi pomeranja, prepravljanja na bilo kojem proizvodu osiguranika. Reč je o još jednom području koje može predstavljati izvor nerazumevanja širine osiguravajućeg pokrića u slučaju osiguranja od odgovornosti za proizvode. Na primer, ako u polisi osiguranja postoji navedeno isključenje pitanje je da li se to isključenje odnosi i na svaki deo proizvoda ili na proizvod u celosti. Ovde je još jednom potrebno ukazati na činjenicu da je prilikom zaključivanja ugovora o osiguranju od odgovornosti za proizvode veoma važno da obe ugovorne strane potpuno razumeju nameru u ugovoru navedenih klauzula. U slučaju navedene klauzule o isključenju, uobičajena je namera osiguravajućeg društva da isključi odgovornost za proizvod u celosti, a ne samo nekog dela proizvoda sa nedostatkom, i ako to nije ono što osiguranik želi, treba tražiti dopunsko osiguravajuće pokriće i odgovarajuće isključenje.

Osiguranjem od odgovornosti za proizvode isključeni su troškovi za neovlašćene reprodukcije, kao i menjanja proizvoda. Proizvođači proizvoda na tržištu stalno su izloženi riziku od neovlašćenog reprodukovanja njihovih proi-

zvoda, kao i smanjenju svojstava njihovih proizvoda. Poznat je slučaj povlačenja vode „Perrier“, poznate marke flaširane vode francuskog proizvođača, koji je bio suočen s pojavom istog proizvoda drugog proizvođača bez ovlaštenja, zbog čega je ova kompanija morala da povuče sve proizvode s tržišta i nekvalitetne reprodukcije uništi. Moguće je ugovoriti osiguranje i za ovakav rizik, uključujući povlačenje proizvoda i uništavanje svih reprodukcija koje ne odgovaraju standardu, ugovaranjem osiguravajućeg pokrića koje se daje s posebnom polisom osiguranja, uz osnovno osiguranje za proizvode s nedostatkom. Povlačenje takvog proizvoda koji se pojavio na tržištu nužno je jer će javnost smatrati proizvod nedovršenim, odnosno kao da ima drugačija svojstva od izvornih. Pokriće bi se moglo odnositi i na naučne analize proizvoda radi utvrđivanja promene sastava kako bi se mogao povući sa tržišta, na troškove uništavanja, oglašavanja i odgovora kupcima originalnog proizvoda u medijima, kao i na troškove kampanje uveravanja potrošača.

Posebno pitanje predstavlja isključivanje troškova povlačenja neispravnih proizvoda. Naime, troškovi povlačenja proizvoda s nedostacima sa tržišta mogu da budu veoma veliki i reč je o troškovima koji su pokriveni osnovnom polisom osiguranja od odgovornosti za proizvode, iako efikasno povlačenje takvih proizvoda smanjuje rizik od nastanka povreda, pa tako i odštetnih zahteva koji su pokriveni osiguranjem. Uobičajena klauzula o isključenju glasi da osiguravajuće društvo osiguraniku neće nadoknaditi štetu koja bi se dogodila na samom proizvodu, a to važi i za troškove povlačenja proizvoda, refundacije već plaćenog proizvoda, popravke, zamene, obnove, kao i za troškove smanjenja vrednosti bilo kog proizvoda ili isporučene stvari koju je instalirao ili montirao osiguranik – ako je do toga došlo zbog nedostatka u samom proizvodu ili zbog njegovog opasnog svojstva ili neprikladnosti za upotrebu. Troškove osiguranja povlačenja proizvoda moguće je osigurati dodatnim ugovaranjem, i privredni subjekti koji se u svom poslovanju bave proizvodima trebalo bi da razmatraju pribavljanje ovog dodatnog pokrića u okolnostima kada je to od interesa za obe ugovorne strane – osiguranika i osiguravajuće društvo. Dakle, ukoliko je posebno ugovoreno, i troškovi povlačenja proizvoda mogu se obuhvatiti; drugim rečima, dopunskim pokrićem mogu se obuhvatiti troškovi ponovnog oglašavanja i objavljivanja informacija o tome da se proizvod povlači; tu su i direktni manipulativni troškovi, kao što su troškovi transporta za povratak ili uništenje proizvoda, i troškovi povezani sa zamenom proizvoda sa nedostatkom koji se povlači sa tržišta. Ovim dopunskim pokrićem ne pokrivaju se troškovi izgublje-

ne dobiti ili izgubljene pozicije na tržištu, ili bilo koja posledična šteta povezana sa opozivom proizvoda s nedostatkom sa tržišta. Takođe, isključeni su troškovi obaveznog povlačenja neispravnog proizvoda zbog zakonskih odredbi. Relativno novija isključenja iz osiguranja jesu ona koja se odnose na štete u vezi sa konzumacijom duvana, kao i štete koje se odnose na elektromagnetsko polje koje stvara upotreba mobilnih telefona a koje dovodi do štetnih posledica po zdravlje korisnika. Kontinuirano praćenje naučnih istraživanja u području odgovornosti za proizvode i njihove štetne posledice izuzetno je značajno za osiguravajuća društva jer eliminisanje određenih rizika čiji je nastanak moguć kod određenih proizvoda u određenim slučajevima ne može biti važeća odbrana od šteta.

Sumarno posmatrano, sva isključenja iz osiguranja mogu se grupisati u tri grupe:⁹

- Apsolutna isključenja koja uključuju sledeće:
 - štete nastale kod osiguranika
 - štete nastale po osnovu ugovorne odgovornosti, preduzetničkih rizika ili garancija
 - namerno prouzrokovane štete
 - štete po osnovu auto-odgovornosti, odgovornosti vazduhoplova, broda-
ra kao i odgovornosti za štete usled nuklearnog dejstva
 - štete nastale na zaposlenim radnicima u toku obavljanja poslovanja
 - štete uzrokovane davanjem profesionalnih saveta.
- Relativna isključenja (koja u određenim slučajevima mogu biti uključena u osiguravajuće pokriće) uključuju isključenja za sledeće:
 - čisto finansijske štete
 - negu, starateljstvo i kontrolu
 - štete nastale na okolini uzrokovane upotrebom proizvoda.
- Isključenja koja se odnose na razdvajanje pojedinih vrsta osiguranja:
 - štete nastale na samom proizvodu sa nedostatkom
 - troškovi popravke, povlačenja sa tržišta i zamene proizvoda sa nedostatkom
 - proizvodi namenjeni upotrebi u avionima.

U osiguranju od odgovornosti za proizvode – osim odbitne franšize koja se kreće u visinama od 5.000 evra u Evropi i u rasponu od 10.000 evra u SAD i

⁹ Diversity, modern aspects and new emphasis of liability covers, „Swiss Re” seminar, Belgrade, 16/17 May, 2001, str. 14-15

Kanadi, koja se ugovara kako bi se stimulisali interesi osiguranika u pogledu predmeta osiguranja i koja je predmet kvaliteta poslovnih operacija, finansijske snage i statističkih podataka vezanih za verovatnoću nastanka i veličinu odštetnih zahteva povezanih sa osiguranikom – uvek postoji određen agregatni limit za bilo koji period osiguranja. To predstavlja maksimalnu obavezu osiguravajućeg društva nezavisno od ukupnog broja prijavljenih šteta u određenom vremenskom rasponu. Saznanje o tome šta je pokriveno osiguranjem od odgovornosti za neispravne proizvode bitno je za privredne subjekte kao ugovarače osiguranja i osiguranike, ali i osiguravajuća društva čak i onda kada su detalji o riziku koji je predmet osiguranja poznati obema ugovornim stranama. U tom kontekstu potrebno je imati poznate odgovore na sledeća pitanja:

- Da li je proizvođač ugovaračima osiguranja dao tačne podatke o vrsti proizvodnje, prošlim štetama, poznatim rizicima od proizvoda i sve ostale materijalne činjenice koje mogu biti od uticaja na odluku o preuzimanju rizika u osiguranje?
- Da li može nastupiti šteta koja nije obuhvaćena predmetom osiguranja?
- Da li je agregatni limit obezbeđen osiguravajućim pokrićem dovoljan? Ovo pitanje je posebno značajno za proizvođače proizvoda koji mogu imati veliki broj šteta u malom vremenskom rasponu.
- Da li je adekvatno geografsko pokriće?
- Da li su nedostaci zbog dizajna ili nedostataka u informacijama isključeni iz pokrića?
- Da li osiguranik ima ugovorne odnose s drugima koji ne ulaze u svrhu pokrića polise osiguranja?
- Do kojeg su iznosa pokriveni čisto finansijski gubici?
- Do kojeg su nivoa štete povezane s popravljanjem, zamenom ili opozivanjem proizvoda pokrivena osiguranjem?
- Da li je proizvođač izložen namernom izazivanju nedostatka na proizvodu i da li je osiguranje moguće?

Isključenje garancija, odnosno odštetnih zahteva po osnovu garancija u praksi evropskih osiguravača sasvim je uobičajeno. Slična situacija postoji i u slučaju pokrića štete od upotrebe. Međutim, situacija se u SAD razlikuje jer su štete usled upotrebe pokrivena i pokriće za odštetne zahteve po osnovu garancija takođe može biti uključeno kao dopunsko na osnovnu polis osiguranja od odgovornosti za proizvode. Takođe, u većini evropskih zemalja osiguravajuća društva često primenjuju šira ili uža isključenja odštetnih zahteva koja proizlaze

iz odlaganja ili neispunjenja ugovora. Troškovi povlačenja proizvoda sa tržišta u praksi poslovanja osiguravajućih društava uglavnom su isključeni iz osiguravajućeg pokrića. U Španiji se ovi troškovi obuhvataju u kontekstu prevencije nastanka šteta, dok u Velikoj Britaniji, Švajcarskoj, Nemačkoj i SAD postoji mogućnost zaključivanja dopunskog pokrića za ovaj rizik. Izuzimanje odštetnih zahteva za štete nastale zahvaljujući nedovoljnom testiranju proizvoda postoji samo u Nemačkoj i odnosi se na imovinske i čiste finansijske štete.

Kada je reč o praksi osiguravajućih društava u pogledu limitiranja osiguravajućeg pokrića, i u Evropi i u SAD pokrića se obično zasnivaju na nastanku štetnog događaja, dok se za velike industrijske rizike primenjuje klauzula Claims made. Diferencijacija u pogledu uobičajeno utvrđenih suma osiguranja razlikuje se od zemlje do zemlje u zavisnosti od ekonomske važnosti rizika, na primer podela između malih, srednjih i velikih kompanija. Značajna razlika između zemalja postoji u pogledu različitih nivoa obeštećenja. U gotovo svim zemljama polise osiguranja od odgovornosti za proizvode zasnivaju se na godišnjem agregatnom limitu pokrića u različitim iznosima, osim u Španiji gde se ovakav pristup samo delimično upotrebljava. Ugovaranja dopunskog pokrića uobičajena su u svim zemljama uz obaveznost plaćanja dodatnog iznosa premije osiguranja. Konačno, nivoi zadržavanja rizika, determinisani formalno u obliku veličine odbitne franšize, variraju od zemlje do zemlje, pri čemu u nekim slučajevima mogu biti izuzetno značajni, kao što je slučaj sa Italijom, SAD i Kanadom, dok je opštevažeća situacija da su u Evropi ova učešća osiguranika u potencijalnim štetama znatno manja u apsolutnim iznosima nego u SAD i Kanadi.

Zaključak

Dešavanja na međunarodnom nivou u pogledu odgovornosti za proizvode praćena razvojem regulative koja se odnosi na zaštitu potrošača ukazuju na ogroman značaj koji rizik od odgovornosti za upotrebu neispravnih proizvoda i prateće osiguravajuće pokriće za ovaj rizik imaju za privredne subjekte i osiguravajuća društva u razvijenim zemljama tržišne ekonomije. Osiguranje od odgovornosti za proizvode zaključuju privredni subjekti radi zaštite od izvora opasnosti za njihove poslovne aktivnosti koje proističu iz proizvedenih i prodatih proizvoda i usluga. U Evropskoj uniji Direktivom o odgovornosti za

proizvode (EC Directive on Product Liability (25/7/85)) privredni subjekti su po sili zakona obavezni da imaju zaključene određene oblike osiguravajućeg pokrića od odgovornosti za proizvode. Štete na trećim licima i njihovoj imovini izazvane su defektnostima u proizvodima, a te defektnosti mogu proizlaziti iz koncepcije proizvoda, dizajna, proizvodnje, pakovanja, označavanja, skladištenja, transporta ili grešaka u uputstvima za upotrebu. Dakle, u većini razvijenih zemalja, osiguranjem od odgovornosti za proizvode imaoci industrijskih, uslužnih, poljoprivrednih i drugih preduzeća osiguravaju se od odgovornosti prema trećim licima koja može nastupiti usled isporuke neadekvatnih proizvoda.

U novije vreme svedoci smo otvaranja domaće privrede prema inostranstvu, sve češćeg uključivanja domaćih privrednih subjekata u međunarodnu robnu razmenu, kao i uvođenja Zakona o zaštiti potrošača iz 2005. godine kojim je stvoren pravni okvir za regulaciju ove oblasti i precizirano da je jedno od osnovnih prava potrošača „zaštita od proizvoda, proizvodnih procesa i usluga štetnih po život i zdravlje“. Sve ovo nameće potrebu privrednih subjekata ne samo za uobičajenom i u domaćoj praksi jedino odomaćenom komercijalnom vrstom osiguranja od odgovornosti iz delatnosti, već i za novim oblicima osiguravajućeg pokrića – osiguranja od odgovornosti za proizvode i osiguranja za rizik od povlačenja proizvoda sa tržišta. Shodno ovim potrebama, može se očekivati da će i domaća osiguravajuća društva pratiti svetske trendove i privrednim subjektima u zemlji ponuditi mogućnost zaključivanja osiguravajućeg pokrića i za navedene rizike.

Literatura

- AXA Group - http://www.axa-insurance.co.uk/businessinsurance/docs/Public_and_Product_Liability_Summary_of_Cover.pdf
- Council Directive 92/59/EEC of 29 June 1992 on general product safety, Official Journal of the European Communities, L 228, 11/08/1992
- Council directive of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products, (85/374/EEC), Official Journal of the European Communities, no. L 210, 7.8.1985
- Directive 2001/95/EC of the european parliament and of the council of 3 december 2001 on general product safety, Official Journal of the European

Communities, L 11/4, 15.1.2002

- Diversity, modern aspects and new emphasis of liability covers, Swiss Re seminar, Belgrade, 16/17 May, 2001
- European Commission - http://ec.europa.eu/consumers/safety/rapex/index_en.h
- Hodges, Christopher J.S.: Product Liability Laws and Practice, Sweet and Maxwell, London 1993
- Spuhler, Jurg: Emerging risks: a challenge for liability underwriters, Swiss Reinsurance Company, Zurich, 2003
- Tebbens, Harry Duintjer: International Product Liability, BRILL, T.M.C. Asser Institute, The Hague, Netherlands, 1980

Summary

Product Liability Risk Management and the Role of Insurance

Vladimir Njegomir, Ph.D.

Liability insurance, as a part of nonlife insurance, has a special role in developed economies. In the area of product liability, risk management as well as insurance emerged relatively recently. The reason lies in the fact that the very existence of this risk has been neglected for a long time. However, in developed economies, first in the USA then in Europe and Japan, more and more attention is being drawn to this risk and to the issue of consumer protection. Despite the underdevelopment of this type of risk management and insurance in Serbia, we think that placing focus on both global and European trends in this area is important. The paper presents two EU Directives related to this area, the available forms of product liability risk protection and characteristics of insurance coverage for this type of risk.

Translated by: Jasna Popović